

ROMA BONČKUTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuva
Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Lithuania

KULTŪROS SĄVOKOS RAIŠKA DAUKANTO DARBUOSE

Expression of the Concept of Culture on Daukantas Works

SUMMARY

This article investigates how the emerging term of “culture” was conceptualized in the works of the famous Lithuanian historian Simonas Daukantas (1793–1864). He was the first Lithuanian nineteenth-century historian who wrote in his mother tongue. Although Daukantas was the follower of Johann Gottfried Herder (1744–1803), who was the first to establish “*cultura*” as a term (*die Kultur*), Daukantas did not use the term “*cultura*” to signify the concept of culture as it is known today. The article shows that in his Polish texts Daukantas uses the term “*civilization*” in place of “*culture*” and this word is found in his dictionary *Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas* (*The Great Polish-Lithuanian Dictionary* ~ 1850–1856). In *Dictionary* he translated the term “*civilization*” from Polish to Lithuanian using the word *vigilance* (“*akylumas*”): “*Cywilizacya*” became “*akylumas*”, the verb *cultivate*: “*Cywilizowac*” became “*akylinti*” and the adjective *vigilant*: “*Cywilizowany*” – “*akylas*”. Using Reinhart Kosellek’s theory on the history of concepts, this article discusses why Daukantas chose the word *vigilance* („*akylumas*”) in place of the concept of culture.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama *kultūros* sąvokos raiška Simono Daukanto (1793–1864) darbuose. Pirmasis gimtąja kalba rašęs lietuvių istorikas neperėmė kitose Vakarų kalbose iš lotynų kalbos (*colere*) pasidaryto *cultura* naujadaro, kurį pirmasis savo veikaluose įtvirtino Johannas Gottfriedas Herderis (1744–1803). Herderio darbų intertekstai yra randami Daukanto veikaluose. Straipsnyje parodoma, kad Daukantas lenkiškai rašydamas vartojo XVIII a. populiarią *kultūros* sinonimą *civilizacija*, kurį savo rankraštyje *Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas* (~1850–1856) išvertė „*akylumas*“. Straipsnyje, remiantis Reinhart Koselleko sąvokų istorijos teorija, svarstoma Daukanto *kultūros* sąvokos raiškos istorija.

RAKTAŽODŽIAI: Daukantas, Herder, Kosellek, *akylumas*, *kultūros* konceptas, kalba, tauta, istorija.

KEY WORDS: Daukantas, Herder, Kosellek, *vigilance*, concept of culture, language, nation, history.

Žodis *kultūra* šiandien vartojamas visose Europos kalbose (*a cultura, la cultura, cultura, la culture, die Kultur, kultura, kulturen, kulttuuri, κουλτούρα*...). Tiesa, leksikografiškai, prieš ~250 metus į savo žodynus įtraukdavę neologizmą *cultura*, atsiprašinėjo skaitytojų už šį naujadarą (Carhartt 2007: 2), kurį ne visi buvo linkę priimti. Simonas Daukantas (1793–1864) *kultūrai* pasiūlė lietuvišką atitikmenį, ir jeigu jo darbai būtų sulaukę daugiau amžininkų dėmesio, tai galbūt mes *kultūros* sąvokai dabar turėtume lietuvišką žodį.

Vengrų istorikė Monika Baár parodė, kad jos tirtų tiek mažųjų, pavergtųjų tautų, tiek ir didžiųjų imperinių šalių istorikai, kaip ir Daukantas, buvo išaugę iš to paties kamieno – Apšvietos ir Romantizmo kolizijos bei Herderio ir Škotijos švietėjų idėjų (Baár 2013). Herderio tautos kalbos susiejimas su istorija Apšvietos mokslininkus skatino sąvokas reikšti gimtosios kalbos žodžiais. Kad tai buvo nelengva užduotis, rodo sąvokų istoriko Reinharto Koselleko tyrimas (Koselleck 2006). Pavyzdžiui, jis parodo, kad vokiečių švietėjams tik vienam iš trijų lotyniškos kilmės terminų, kurį laiką vartotų nenusistovėjusios *kultūros* sąvokos raiškiai: *educatio, civis/civitas, cultura*, pavyko surasti vokišką atitikmenį *das Bildung* (*Bildung-Zivilisation-Kultur*) (Koselleck 2006:109–111).

Visi Daukanto tyrėjai sutaria, kad jo veikalas *Budą Senowes Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū išzraszę Jokyb's Łaukys* (1845, toliau – *Būdas*) yra kultūros istorija¹, tačiau žodžio *kultūra* veikale nėra. Ištyrus Daukanto *Būdą* peršasi išvada, kad Herderio įtvirtintą *kultūros* sąvoką jis daž-

niausiai (nors ne visais atvejais) išreiškia žodžiu „akylumas“.

Daukantas, paveiktas Johano Gottfrydo Herderio (Johann Gottfried Herder 1744–1803) darbų, manė, kad svetimos kalbos pamėgdžiojimas yra savos mąstysenos išdavystė, nepajėgumo savarankiškai mąstyti ženklas. Herderio idėjų paveiktas istorikas diegė mintį, kad gimtoji kalba yra gamtos dovana, duota žmogui anksčiau už mąstymą, ji – ištisas žinių ir istorijos pasaulis, lemiantis ja kalbančių galvosenos ypatumus ir charakterį. Tik vartodamas gimtąją kalbą žmogus yra tikras ir laisvas. Daukantas, laikydamasis tokios nuomonės, vengė vartoti svetimžodžius, arba, kaip mes pasakytume, tarptautinius žodžius. Jis, grynindamas lietuvių kalbą, sukūrė daug lietuvių kalbos naujadarų. Daukanto rankraštyje *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas* (DLL) Giedrius Subačius priskaičiuoja apie 3800 naujadarų (Subačius 1993: 209).

1845 m. vieninteleje spausdintoje istorijoje *Budą Senowes Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū* žodį „akylumas“ kultūros sąvokai reikšti Daukantas pavartoja 4 kartus, kartą – „akilybė“ ir 4 kartus kaip būdvardį „akylus“, pavyzdžiui:

Lėtuwós tauta gywendama pijtūnie jiszejtie tarp uppiu Isterio arba Dunajaus, Tyrulės ir Niperio wissó sziaures uksinió pamario, noris iwajrejs wardajs wadinama; wjynog buo didej garsi gilo senowie: nesgi tóriejė pažinēs ir prekiojė ne wensó Grekonimis, bet ir só Egyptionimis, Penicjonimis: kajpo tou rodo pates kares, kórēs senowie só Parsú Wieszpatejs ir só Grekonū waldimierajs tóriejė; jog yra buwusi didey turtinga, **akyla** ir sógebanti, je išzgaliejė stęngti prisz tejp stiprus ir narsius neprietelus; nesgi jū kapuse szen-

den rādamis dajktaj ajszkej toū mums roda (1845: 2–3).

Tajpat Indijōnū tauta wissó **akyloie** senowie tarp wissū kittū tautū wadino isikunijemą sawo didioio Dįwo Wisznó wadinamoio Adiwarage-Perunal. d) Bolen (1845: 87).

Nuto ļajko medauniczes ir gaspadas piliese kluwo žydams i nağā ir tajp **akylumas** butinaj óžgeso o pates piles i sodas pawirto (1845: 243).

Atsivertę Daukanto DLL (~1850–1856), prie lenkiškos vokabulos „*Cywilizacya*“ rasime „akylumas“, o greta yra „*Cywilizowac*“, „akylinti“, „*Cywilizowany*“, „akylas“ (Daukantas 1993: 122). XVIII a. prancūzų švietėjai, priešindami civilizuotas šalis barbariškoms, o miesto gyventojus – kaimo, vartojo kultūros sinonimą *civilizacija* (*civilisation/civilization*), padarytą iš lotyniškujų *civis* ir *civilitas* (*civis Romanus*). *Civilitas* nuo Erazmo Roterdamiečio (Erasmus Desiderius Roterodamus, 1469–1536) veikalo *De civilitate morum puerilium* (1530) buvo vartojamas siekiant apibūdinti gerai išauklėtą, nepriekaištingų manierų, išsilavinusį žmogų (Jaroszyński 1998: 21; Tarasiewicz 2011: 74–75). O lotyniškoji kalkė *cultura/culture* prancūzų Apšvietos diskurse buvo vartojama kalbant apie žemės dirbimą arba religinį kultą (Jaroszyński 1998: 16).

Marius Grigonis yra pažymėjęs, kad Abiejų Tautų Respubliką Apšvietos idėjos pirmiausia pasiekė iš Prancūzijos, ir čia buvo skaitomi tokie autoriai: François Marie Arouetas (Voltaire), Charles Louis de Montesquieu, Étienne Bonnot de Condillacas, Jeanas Jacquesas Rousseau, Jeanas Le Rondas d’Alembert’as (Grigonis 2014: 23), dėl kurių įtakos XIX a.

pradžioje lenkiškuose tekstuose vyravo ne vokiečių labiau vartotas *Cultur/Kultur*, o prancūzų *civilization*. Paaiškėja, kodėl Daukanto DLL lenkiškai buvo pavartotas „*Civilizacya*“. Pažvelgus į Daukanto ir Teodoro Narbuto susirašinėjamą, matyti, kad pirmasis lenkiškai rašydamas vartojo lenkų kalboje įprastesnį „*Civilizacya*“:

<...> może by cokolwiek do naszego kraju znalazło się, mianowicie układ Krzyzakow z Prusami 1232 jesli się niemylę dla pokazania stopnia **Ciwilizacyi** i obyčiaiow owczesnych tego narodu, znajduie się też Mendoga Króla darowania Litwy Mieczowym przywilej w Rigaische Jahrbücher pod tym tytułem jesli się niemylę które slawny Herder będąc nauczycielem w Rydze za czasow Katarzyny pisał, gdzie jest ciekawa rosprowa jego, w której dowodzi, że Mendog był Krolem Litwy zadzwinskiej czyli dzisiejszych Jnflant Polskich, nie zas całej Litwy (Daukantas 1996: 361–362)².

Freiherris Samuelis Pufendorfas (1632–1694) *De iure naturae et gentium* (1688) pirmasis žodį *cultura* pavartojo be *animi* (Carhartt 2007: 23), įprasto junginio nuo Cicerono laikų. Markas Tulijus Ciceronas ~ 45 pr. Kr. *Disputationes Tusculanae*, kalbėdamas apie žmogaus dvasingumo ugdymą, sako, kad taip kaip „laukas nedirbamas negali nešti vaisių“ (*sine cultura fructuosus esse non potest*), taip „filosofija yra dvasios lavintoja“ (*Cultura autem animi philosophia est*. II, c. V, 13: 53). Pufendorfas ne tik pavartojo *cultura*, bet iš individo sferos (*cultura animi* – dvasios ugdymas) perkėlė į socialinį lygmenį, įvardydamas, kad tautos yra skirtingų kultūros lygių: Europa yra kultūringa, o kiti kraštai – barbariški.

Herderis maždaug 1770–1780 m. panaikino hierarchinį požiūrį į kultūrą. Vokietijoje plėtojantis tautos idėjai, prancūzų švietėjų pamėgtas terminas *civilisation* netiko nei Johannui Adelungui, nei Herderiui. Dėl termino *civilisation* abejojo ir kiti, pavyzdžiui, Samuelis Johnsonas 1772 m. nežinojo, ar šį daiktavardį reikia įtraukti į rašomą *Dictionairy* (Carhartt 2007: 25). Juk *civilisation*, kaip kilęs nuo *civis, civitas*, turėjo politinį aspektą ir juo buvo įprasta apibūdinti miestų gyventojus kaip aukštesnės kultūros (Carhartt 2007: 25). Herderio gimtosios kalbos ir tautos dvasios koncepcija rėmėsi liaudimi, kuri, gyvendama kaime, kitaip nei aukštasis luomas ir miestiečiai, buvo išlaikiusi autentiškumą. Herderis pirmasis po Adelungo pabandymo (1782) savo darbe *Idėjos žmonijos istorijos filosofijai* (1784–1791) pateikė savitą gyvybingos, nuolat besikeičiančios kultūros sampratą, kurios laikosi visa Europos kultūrologijos tradicija (Zusi 2007: 89). Jis atmetė kitų švietėjų požiūrį, kad visuotinė istorija plėtojasi pagal vientisą, universalų ir racionalų planą, kuriame nenumatyta atskirų tautų istorijos ir kultūros įvairovės įtaka. Jis pirmasis pabrėžė, kad galutiniam žmonijos tikslui Žmoniškumui (*Humanität*) pasiekti yra svarbios visų tautų kultūros. Jis teigė, kad geografija lemia žmonių išvaizdą, charakterį, vaizduotę, o tai atsispindi kultūroje. Herderis kalba apie bendrą žmonijos kultūrą, kuri bus pasiekta, kai įvairių tautų skirtingo masto kultūros pakils iki aukščiausio žmoniškumo (Elberfeld 2007: 2–3). Herderio supratimu, kultūra – tai žmonijos ir atskiro individo intelekto paremtas dvasinis tobulėjimas,

dėl kurio žmogus tapo žemės karaliumi, o galutinis kultūros tikslas – aukščiausia žmoniškumo raiška, kurią pasiekęs žmogus supras, kad Dievas, kurio ieškojo istorijoje, yra jis pats, t. y. tai, kas yra jo prigimtyje (Zusi 2007: 90). Herderis kultūra laiko žmogaus sukurtą aplinką, atsiradusią žmogui ginantis nuo jam priešiškos gamtos. Herderis rašo: „Istorija, kaip jam tai pavyko, ir yra kultūros istorija, kurioje dalyvauja ir nuožmiesios (*rohesten*) tautos – tai pati įdomiausia žmonijos istorijos dalis“ (*Wie er dies getan habe, ist die Geschichte seiner Kultur, an der die rohesten Völker Anteil nehmen: der interessanteste Teil der Geschichte der Menschheit*) (Herder 1784–1791: 64).

Pirmojoje Daukanto istorijoje *Darbay senuju Lituwiu yr Zemaycziu* (1822), rašytoje veikiant Vilniaus universiteto aplinkoje sugertų idėjų, Herderio intertekstų neaptinkame. Daukantas Rygoje (1823/1825–1834) pradėjo išsamiai studijuoti Herderio darbus ir susidūrė su problema, kaip versti į lietuvių kalbą žodžius iš sinoniminės triados: *Bildung-Zivilisation-Kultur*. Pavyzdžiui, Kristijono Gotlybo Milkaus žodyne, Kanto pratarmėje „Draugo prierašas“ (Koženiauskiene 1990: 578–579) rastą žodį *das Bildung* išverčia „akylumas“³. Tačiau *Būde* jis žodžiui „akylumas“ suteikia daugiau reikšmių ir vartoja kaip *kultūros* atitikmenį.

Reikėtų atskiros studijos norint išsamiai aptarti, kodėl Daukantas pasirinko žodį „akylumas“. Trumpai pažymėtina, kad vien frazeologizmų su leksema *akis* lietuvių kalboje yra arti 500. Akys yra svarbiausias galvos organas, o „žiūrėti“ – svarbiausia juslė (Klimavičius 2016: 234), todėl ir jo reikšmingumas atsispindėtas

kalboje. Dauguma sensorinių sistemų (rega, klausą, uoslė) yra svarbios informacijai iš aplinkos rinkti ir analizuoti, bet suaugęs žmogus labiau pasitiki regimąja informacija negu lytos (Vaitkevičius 2014: 116). Kantas teigė, kad nors intelektas ir juslumas ir nėra tas pat, tačiau jie negalimi vienas be kito (Rimkus 2013:38). Daukantui, be abejonės, įtakos turėjo Herderio požiūris į žmogaus lytėjimo ir juslių svarbą kultūros istorijoje. Herderis rašo, kad žmogus, praradęs gyvūnams būdingas stiprias jusles – skonių ir kvapų, išstobulino regėjimą:

Nahe dem Boden hatten alle Sinnen des Menschen nur einen kleinen Umfang, und die niedrigen drängeten sich den edlern vor, wie das Beispiel der verwilderten Menschen zeigt. Geruch und Geschmack waren, wie bei dem Tier, ihre ziehenden Führer. Über die Erde und Kräuter erhoben, herrschet der Geruch nicht mehr, sondern das Auge; es hat ein weiteres Reich um sich und übet sich von Kindheit auf in der feinsten Geometrie der Linien und Farben (1784–1791: 134)⁴.

Kaip sako Jonas Klimavičius, buvo „[i]lgas ir lėtas, nuoseklus ir šakotas, bet negrižtamas kelias nuo svarbiausios žmogaus juslės kėlimo į abstrakciją pradžios iki didžiausių platumų ir

gilumų“ (Klimavičius 2016: 222). Pranė Dundulienė rašo, kad akys „suvaidino labai svarbų vaidmenį materialinės ir dvasinės kūrybos, ypač dailės, architektūros ir daugelyje kitų gyvenimo sričių“ (Dundulienė 1992: 68). Etimologiškai žiūrint istorija taip pat susijusi su „akylumu“: gr. *histor* – ‚savo akimis matęs‘, ‚liudytojas‘. Kaip žinia, *theoros* reiškia: ‚šventinės delegacijos dalyvis‘, kuris dalyvauja iškilmių vyksme ir tuo būdu įgyja savo sakralinį-teisinį išskirtinumą. Atsižvelgiant į antikinio teatro sąsają su religiniu ritualu, nenuostabu, kad žodis *theoros* buvo taikomas ir teatro žiūrovui įvardinti. Kadangi filosofija yra kultūros dvasinė šerdis, primintina, kad graikų filosofija taip pat gimė iš išsižiūrėjimo: „teorija yra bekalbis paties daikto matymas, ne „mąstymo“ (kalbos), o matymo būdas – teorinė žiūra“ (Šliogeris 2008: 391). *Metafizikos* pradžioje Aristotelis teigia: „Žiūrėti yra džiaugsmas, mums patinka tiesiog žiūrėti. <...>. Pomėgis žiūrėti rodo, kad egzistuoja pažinimas, kuris yra pats sau tikslas“ (Philippe 2009: 105). Ši terminologinė sąsaja leidžia pamatyti, kaip Europos kultūros ištakose užfiksuota, kad iš specifinės vizualinės patirties išauginamas apibendrinimas.

IŠVADOS

Daukantas, Herderio idėjų paveiktas, diegė mintį, kad gimtoji kalba yra gamtos dovana, duota žmogui anksčiau už mąstymą, ji – ištisas žinių pasaulis, lemiantis ja kalbančių galvosenos ypatumus ir charakterį. Iš Herderio jis perėmė kultūros sampratą, kurios iki šiol laikosi visa Europos kultūrologijos tradicija, tačiau pa-

čią sąvoką *kultūra* reiškė lietuvišku žodžiu „akylumas“.

Pasirinktas „akylumas“ kultūros sąvokai reikšti atspindi Daukanto kultūros gyvybingumo sampratą. Jis *Būde* parodo, kaip Lietuvos gamta, jos kraštovaizdis lemia žmonių išvaizdą, charakterį, vaizduotę, papročius. Daukanto nuomone, iš

žmogaus gyvo santykio su krašto gamta, tradicija kuriama savita lietuvių kultūra. Daukantas savo adresatą ragindamas būti akyla, tarsi kviečia gyvenimą patirti be tarpininko. Tokiu pat akylu žvilgsniu jis siūlo išsižūrėti į protėvių būdo (etikos), tiesos, gerumo, grožio, religijos, ekono-

mikos ir kt. sampratą, ir perėmus kas geriausia, perduoti jaunajai kartai.

Vis dėlto Daukantas neatsilaikė lotyniško žodžio *cultura* traukai ir DLL (~1850–1856) žodžiui *švietimas* sukūrė naujadarą – „*Wychowanie* kultinimas“, nors 1834 m. „*Bildung*“ vertė „akylumas“.

Literatūra

- Baár Monika. 2013. *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century*, New York: Oxford University Press.
- [Daukantas Simonas]. 1822. *Darbay senuju Lituwii yr Zemaycziu*. 885 p. Rankraštis, vadinamasis Jurgio Platerio nuorašas, saugomas VUB RS. F. 1–D 104.
- [Daukantas Simonas]. 1834. *Istoriyje Zemaytyszka*. 551 lap. Rankraštis saugomas LLTIBR. F. 1–SD2.
- [Daukantas Simonas]. 1845. *Buda Senowes Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū tšraszė [...] Jokyb's Laukys*. Petropilė: Spaudinie pas C. Hintze.
- Daukantas Simonas. *Istorija Žemaitiška*. Parengė Birutė Vanagienė, sudarė, išangos straipsnį parašė Vytautas Merkys. Vilnius: Vaga, 1995, t. 1.
- [Daukantas Simonas]. 1993. *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas. Pirmas tomas a–m*, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- [Daukantas Simonas]. 1995. *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas. Antras tomas n–p*, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- [Daukantas Simonas]. 1996. *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas. Trečias tomas r–ž*, parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Grigas Kazys. 1993. Beletristinio ir mokslinio stiliaus pradai Daukanto „Būde“. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, 5: 133–141.
- Grigonis Marius. 2014. Angelas Daugirdas ir Immanuelio Kanto filosofija, *Logos* 81: 20–30.
- Carhartt C. Michael. 2007. *The Science of Culture in Enlightenment Germany*, Harvard Historical Series (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007). <[https://books.google.lt/books?id=rCPZqy2x4RsC&pg=PA12&lpg=PA12&dq=Carhartt+C.+Michael+The+Science+of+Culture+in+Enlightenment+Germany&source=bl&ots=pmD3aBgYp8&sig=hMbPkefZ6smkkGMthc3lejkaUNs&hl=](https://books.google.lt/books?id=rCPZqy2x4RsC&pg=PA12&lpg=PA12&dq=Carhartt+C.+Michael+The+Science+of+Culture+in+Enlightenment+Germany&source=bl&ots=pmD3aBgYp8&sig=hMbPkefZ6smkkGMthc3lejkaUNs&hl=It&sa=X&ved=2ahUKEwjw3qSsmDhfAhVloosKHTWyAMMQ6AEwCnoECAsQAQ#v=onepage&q&f=false)
- Ciceronis M. Tulli. 1835. *Disputationes Tusculanae, ex emendatione Reinholdi Klotz, Lipsiae, sump-tum fecit E. n. Schwickert*.
- Elberfeld Rolf. 2007. Kultur als Begegnung der Kulturen, *Initiative Humboldt-Forum in der Mitte Berlins*, Humboldt-Gespräche I, Berlin, 8. Juni.
- Herder, Johann Gottfried von. 1784–1794. *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Carlsruhe: Schmieder. <<http://www.zeno.org/Literatur/M/Herder,+Johann+Gottfried/Theoretische+Schriften/Ideen+zur+Philosophie+der+Geschichte+der+Menschheit>>
- Ivinskis Zenonas. 1960. Ikišioliniai lietuvių kultūros istorijos tyrinėjimai. Bibliografiškai-kritiška apžvalga, *Aidai: Mėnesinis kultūros žurnalas*, 1(126): 22–29.
- Jaroszyński Piotr. 1998. Kultura i cywilizacja: od Cycerona do Konecznego, *Człowiek w Kulturze* 10: 13–29. <<http://www.piotrjaroszynski.pl/images/stories/file/czlowiek/kultura-i-cywilizacja10-1998.pdf>>
- Kant I[manuel]. 1990. Nachschrift eines Freundes. Iš: Regina Koženiauskiėnė, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslo, 578–579.
- Klimavičius Jonas. 2016. Terminas prie termino. X, *Terminologija*, 23: 208–239.
- Koselleck Reinhart. 2006. *Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*. Frankfurt am Main Suhrkamp Verlag.
- Philippe Marie-Dominique. 2009. *Trys išmintys*, Vilnius: Agapetos.
- Rimkus Edvardas. 2013. Kantiškoji i patyrimo samprata ir pažinimo ribų problema, *Problemos* 83: 35–48.
- Subačius Giedrius. 1993. Simono Daukanto Didžiojo lenkų-lietuvių kalbų žodyno naujadarai: in-

dividuali žodžių daryba, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos. Liaudis virsta tauta*, 4: 135–216.

Šliogeris Arvydas. 2009. Filosofijos sugrįžimas, Algis Mickūnas, Arvydas Šliogeris, *Filosofijos likimas*, Vilnius: Baltos lankos, 297–551.

Tarasiewicz Paweł. 2011. „Kultura“ i „cywilizacja“ – próba korelacji, *Roczniki kulturoznawcze*, Tom II: 71–88. < https://www.kul.pl/files/581/Wydzial/RK/2_2011_/071_Tarasiewicz.pdf >

Nuorodos

- ¹ Antai Grigas rašo: „„Būdas‘ – ne politinės, o kultūros istorijos knyga. Ją rašydamas Daukantas palyginti nedaug pavartojo spausdintų bei archyvinių istorijos dokumentų. Pagrindinis ir patikimiausias duomenų šaltinis čia jam buvo iš vaikystės prisimenami kaimo žmonių papročiai, elgesio normos, tradicijos, gimtoji kalba, ta kalba funkcionuojanti tautosaka“ (Grigas 1993: 135), o Ivinskis: „Simanas Daukantas [...] pasi- lieka pirmuoju lietuvių kultūros istoriku, rašiu- siu lietuviškai“ (Ivinskis 1960:22)
- ² „<...> gal ten galėtum šį bei tą rasti apie mūsų kraštą, būtent, kryžiuočių sutartį su prūsais, jei neapsirinku, 1232 metų, šios tautos tuometiniam civilizacijos lygiui ir papročiams parodyti: yra ir karaliaus Mindaugo Lietuvos dovanojimo kalavijuočiams privilegija, paskelbta Rigaische Jahrbücher, kartu su traktatu, kurį (jei tiksliai prisimenu) rašė garsusis Herderis, būdamas Kotrynos laikais mokytoju Rygoje: šiame įdo- miame traktate jis įrodinėja, kad Mindaugas buvo Uždauguvio Lietuvos, arba dabartinės Lenkijos Livonijos, o ne visos Lietuvos, karalius“ (Daukantas 1996: 373). Juozo Jaroševičiaus kul- tūros istorija, išleista 1844 m., vadinosi *Obraz Litwy pod wzgłędem jej cywilizacji*. Kadangi maž- daug iki XIX a. pabaigos „kultūra“ ir „civiliza- cija“ buvo vartojamos sinonimiškai (Tarasiewicz 2011: 72), šiandien verčiant tiek Daukanto, tiek Jaroševičiaus tekstus, žodį *cywilizacja*, vartotą kaip kultūros sinonimą, vertėtų versti „kultūra“.

Vaitkevičienė Gražina, Vaitkevičius Petras Henri- kas. 2013. *Pojūčiai ir suvokimas: uodimas, skonis ir lyta*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Zusi Peter A. 2007. „Kein abgefallenes Blat ohne Wirkung geblieben“: Organicism and Pluralism in Herder’s Metaphorics of Culture. Iš: *Die frü- he und späte Herder: Kontinuität und/oder Korrek- tur*, Herausgegeben von Sabine Groß und Ger- hard Sauder, Heidelber: Synchron, 89–97.

- ³ „Daß der preußische Littauer es sehr verdiene, in der Eigenththm lichkeit seines Characters, und, da die Sprache ein vorztigliches Leit mittel zur **Bildung** und Erhaltung desselben ist, auch in der Reinig keit der letzteren, sowohl im Schul- als Canzelunterricht, erhal ten zu wer- den, ist aus obiger Beschreibung desselben zu ersehen“ (Kant 1800: 31–32).

Kantas pasakė: „Lietuvos kalba yra rašytina ne vien idant nuvargusiai tautai spindulį **aky- lumo** įžiebtį galėtų, bet dar žinotina yra dėl permanymo senovės žodžių, tankiai nusitinkan- čių įstatymuose vidutinių amžių, kuriuos mo- kytieji, nežinodami Lietuvos kalbos, išguldė įvairiai ir neteisingai“ (Daukantas 1995:120–121).

Liucija Citavičiūtė šį sakinį išvertė: „Iš anks- čiau duoto lietuvių aprašymo matyti, kad prūsų lietuvis tikrai nusipelno, idant būtų išlaikytas jo charakterio savitumas, o kadangi kalba yra svarbiausia charakterio formavimo ir išlaikymo priemonė, tai – ir jos grynumas tiek mokykloje, tiek bažnyčioje“ (Koženiauskienė 1990: 590–591).

- ⁴ „Kol žmogus [buvo] arti žemės, turėjo žemus ir jausmus, jausmai žemieji vyravo prieš kilnes- niuosius, ką rodo sužvėrėjusių žmonių pavyz- dys. Lytėjimas – štai kas paskui save traukė žmogų, kaip ir žvėrį. Dabar lytėjimas žmoguje nevyrauja, nes iki žemės ir iki žolės toli, ir vieš- patauja akys, prieš kurias atsiveria platumos, ir jis nuo mažens treniruojasi ploniausiai geomet- rinei linijai ir spalvai.“